

פרק א

סיפור הבריאה

בראשית היה הוֹן־דון, תוהו־וּבוהו שגראה כמו ביצת תרנגולת, והשמים והארץ היו מעורבבים בו ללא הפרדה. אחרי שמונה־עשר אלף שנים נבקע התוהו־וּבוהו. ומהחלקים הקלים והבהירים שבו נוצרו השמים, מהחלקים האפלים והכבדים נוצרה הארץ, וביניהם עמד פאן גו, יותר אלוהי מהשמים ויותר חכם מהארץ, יצור שגראה כמו גמד מכוער, לבוש שמלת עלים, קרניים לראשו, פטיש בידו הימנית, ואיזמל סתתים בשמאלית – אם כי יש אנשים הטוענים שהיו לו ראש של דרקון וגוף של נחש.

בכל יום גבהו השמים בשלושה מטרים, והארץ העמיקה בשלושה מטרים, ופאן גו, שראשו היה בשמים ורגליו על הארץ, גם הוא גבה בשלושה מטרים. כעבור שמונה־עשר אלף שנים הגיעו שלושתם למלוא גודלם – קצת יותר מתשעה־עשר אלף קילומטרים כל אחד. כשעמד למות, התחוללו תמורות בגופו. מנשימתו נוצרו הרוח והעננים, ומקולו נולד הרעם. עינו השמאלית נהייתה לשמש, והימנית לירח. מידיו ורגליו נולדו ארבע רוחות השמים, וחמשת חלקי גופו נהפכו לחמשת ההרים הקדושים. דמו ונוזלי גופו נהיו לנהרות ונחלים, שריריו וגידיו נעשו לעורקי הארץ, מבשרו נוצרו השדות והאדמה, ומשיער ראשו וזקנו הכוכבים והמזלות. השיער על עורו נהפך לעשב ופרחים ועצים, שיניו ועצמותיו למתכות וסלעים, זרעו ולשד עצמותיו נהפכו לפנינים ואִתָּד. הוֹיעָה והשתן נהפכו לגשם, ומהחרקים שזחלו על גופו נולדו בני־האדם.

* האבן הנקראת באנגלית Jade. ראו עמ' 155.

סיפור הבריאה הזה מופר לכל סיני, ומובלעת בו ההנחה הקונפוציאנית שיש שלושה "גדולים" ביקום: שמים, ארץ, ואדם. אבל הוא לא עתיק מאוד; הוא מופיע לראשונה במאה השלישית לספירה. להונ-דון, התוהו-יבוהו שנבקע, יש לעומת זאת היסטוריה ארוכה.

שו היה הקיסר של הים הדרומי, הו – הקיסר של הים הצפוני, ואילו הונ-דון – הקיסר של המרכז. שו והו היו נפגשים לעיתים בארצו של הונ-דון, והוא נהג בהם יפה ביותר. הם חשבו איך יוכלו לגמול לו על חסדיו, ואמרו: "לכל בני-האדם יש שבעה פתחים כדי לראות, לשמוע, לאכול ולנשום, ורק לו לבדו אין; הבה ננסה לנקוב בו חורים." בכל יום נקבו בו חור אחד, וביום השביעי הונ-דון מת.

קל לשער שסיפור המוסר הדאואיסטי הזה (הוא מופיע בספר המהולל המיוחס לפילוסוף הגדול ג'ואנג דזה מהמאה הרביעית לפנה"ס) מבוסס על מיתוס קדום יותר; ומכיוון שהשמות שו והו פירושם "בחטף" ו"פתאום", מתקבל על הדעת שהכוונה לברק שבקע את הכאוס הראשוני. מכל מקום, גם אם התוצאה, לדעתו של הפילוסוף, היתה עגומה, ברור שכוונתם של השניים היתה טובה. לא-כן הדבר לגבי הקיסר ווי-אי משושלת שאנג, בסיפור מעין-היסטורי שמופיעים בו גם החורים וגם הברק, אבל אחרת:

המלך הרשע הזה עשה בובה שקרא לה "אל השמים", ושיחק איתה במין משחק קוביות, שבו אחד מאנשי המלך ביצע את המהלכים של האל. אל השמים הפסיד, והמלך התחיל לבזות אותו. הוא לקח נאד עור, מילא אותו דם, תלה אותו גבוה וירה בו חיצים, בקוראו "אני יורה חיצים בשמים". כשיצא המלך למסע ציד בין הנהר הצהוב ונהר וויי, פגע בו ברק והרגו.

הוֹן־דון בספרות הפילוסופית מזכיר לפעמים את בראשית א 1, למשל במשפט "השמים והארץ היו מעורבים יחד, והתהוֹי־וְבוהו היה בול־עץ שלא נבקע, לפני שנוצרו הדברים: לזה ייקרא 'האחד הגדול'." אבל הוא היה גם כל מיני דברים אחרים, למשל שר לא־מוצלח בחצרו של הקיסר הצהוב, או אחת מארבע מפלצות שהגלה המלך הצדיק שון. אבל ב'ספר ההרים והימים' – גיאוגרפיה פנטסטית של העולם הסיני מלפני כאלפיים שנה, הגדושה מיתוסים זעירים ושברי מיתוסים – הוא מופיע בתור האל של "הר השמים", בלתי־חשוב (באותו פרק יש הרבה אלים אחרים, מוזרים לא פחות), בלתי־מוזיק, ובעיקר חסר־פרצוף:

שלוש מאות וחמישים לִי* מערבה משם (על הר אחר שבו יש אל שעושה קולות של פעמונים ואבני נגינה), נמצא הר השמים, שיש בו הרבה זהב ואיחוד, וגם ארסן גופריתי ירוק... ויש שם אל שנראה כמו שק צהוב, עם שש רגליים וארבע כנפיים; זהו הוֹן־דון בלי פנים או עיניים, והוא יכול לשיר ולרקוד.

לסיפור על פאן גו יש המשך, מאוחר עוד יותר, שבו לצד קיסר השמים המעורפל מופיע גם בודהא:

אחרי שסיתת פאן גו את השמש והירח, התברר שהוא שכח לשים אותם במסילותיהם, ואחרי שמת הם הסתלקו והתחבאו בים, והאנשים חיו בחושך. קיסר השמים שלח את הזמן לצוות על השמש והירח שייצאו וימלאו את תפקידם, אבל הם סירבו. העניין נודע לבודהא, וזה החזיר לחיים את פאן גו והורה לו לכתוב את המילה "שמש" על כף־ידו השמאלית, ואת המילה "ירח" על כף־ידו הימנית. פאן גו עשה כדבריו, ואחר־כך הלך אל הים ופשט את ידו השמאלית וקרא לשמש, ופשט את הימנית וקרא לירח, וחזר שבע פעמים על הלחש הסודי

* מידת הלי – כ־500 מטר.

שקיבל. השמש והירח יצאו אז ממחבואם ועלו לשמים, ומאז הם סובבים כסדרם, והזמן מחולק לימים ולילות.

והיה לפאן גו עוד גילגול. הוא נהיה ראש "שלישיית הטהורים", שילוש דאואיסטי בצמרת קיסרות השמים, תפקיד שבו החליף אותו קיסר האיחד:

בימים קדומים מאוד, גר בהר הקדוש טאי שאן זקן אחד, יו'אן-שה טיין-ואנג שמו, שנהג לשבת על סלע ולספר על ימי בראשית כאילו הוא עצמו היה נוכח כשהתהוו-ובוהו נבקע, וכששאלו אותו מאיפה הוא, היה מצביע על השמים.

כדי לשמוע את פרטי הסיפור שלו, צריך לנסוק לשמים, ולהמשיך לעלות מעבר להם עד למקום שבו היש נולד מהאין. היה מישהו שעשה את זה ושמע שרוחו של פאן גו יצאה את גופו וחיפשה לה משהו אחר להיאחו בו בחלל הריק. היא היטלטלה כך במרחב עד שהגיעה למקום שבו גר לבדו טאי יו'אן, אנדרוגינוס בן ארבעים, בתול, שהיה מטפס מדי יום לראש ההר כדי להיזון מתמצית השמש והירח. פאן גו, שהאיזון המושלם הזה בין האנרגיה הזכרית והאנרגיה הנקבית משך אותו, נהפך לקרן אור ונכנס לפיו של טאי יו'אן. אחרי שתים-עשרה שנות הריון נולד מחוט-השידרה של אמו, אותו יו'אן-שה טיין-ואנג, שפירוש שמו "מלך השמים של ההתחלה המקורית".

בריאת האדם

הסיפור של פאן גו הוא מקום טבעי לפתוח בו ספר של מיתוסים סיניים. זהו כנראה גם הסיפור הסיני היחיד על בריאת העולם; דברים אחרים, ומוקדמים יותר, שהגיעו לידינו בנושא זה הם תיאורים מטאפיזיים, מופשטים מכדי להיחשב מיתוסים. אבל הוא לא הסיפור המוקדם ביותר

על בריאת האדם. במאה השנייה לספירה, כמאה שנה לפני פאן גו, אפשר למצוא גירסה אחרת, מופרת מאוד גם היא, ובמרכזה אלה קדומה הרבה יותר, נו' וא שמה:

אחרי שהשמים והארץ נפרדו, לא היו עוד אנשים בעולם. נו', וא, אלה עם גוף של אשה וזנב של נחש, לקחה אדמה צהובה והתחילה לכייר ממנה גברים ונשים. היא עבדה קשה יומם ולילה, אבל העבודה היתה רבה ונמשכה ימים ארוכים, עד שנו' וא חששה שכוחה לא יספיק לה ליצור את כל בני-האדם בדרך זו. היא לקחה אפוא חבל ומשחה אותו בבזץ הצהוב, ומטיפות הבזץ שנשרו ממנו נוצרו בני-אדם. היפים והמוצלחים הם אלה שהיא כיירה בעצמה, ואילו העניים והדפוקים הם אלה שנוצרו מהחבל והבזץ.

פ'ו שי נושא את אחותו לאשה

נו' וא מתוארת לעיתים כאחותו הצעירה של פ'ו שי, קיסר השמים המזרחיים.

אמו של פ'ו שי גרה בארץ מאושרת בצפון-מערב, מקום שאי-אפשר להגיע אליו במרכבה או בסירה. האנשים שם לא ידעו אהבה ושינאה, פחד וקינאה, הלכו במים ובאש ורכבו על עננים, ולא מתו בטרם עת. באותה ארץ גר גם אל שגופו גוף דרקון וראשו ראש אדם. כשתופף האל על בטנו, היו נשמעים רעמים. צעירה מקומית בשם הווא שו' יצאה לשדה ליד האגם של אל הרעם וראתה שם עקבות רגליים גדולות. היא דרכה עליהן והתעברה. נולד לה בן עם גוף נחש וראש אדם.

כשגדל פ'ו שי, הוא התבונן במערכי השמים ובתצורות האדמה ובחן את הקווים על החיות והציפורים, ואת כל אלה תימצת לשמונה שלישיות של קווים שלמים ושוורים, מה ששימש מאוחר יותר בסיס

לספר הניחוש הידוע עד היום, 'ספר התמורות'. חוץ מזה הוא לימד את בני־האדם לכתוב, לדוג ברשתות ולנגן.

היה זמן שבו פ'ו שי ואחותו הצעירה נו' וא היו בני־האדם היחידים בעולם. הם גרו בהרי קון־לון, ההרים הגבוהים בעולם, שם נמצא ארמונו של הקיסר הצהוב והגנים התלויים שלו, ושם יגורו יום אחד – בין עצי מרגליות, ליד בריכת היִשְׁפָּה – גם הפילוסוף הזקן לָאוּ דְזֶה והמלכה־האם מן המערב, עם אלים ובני־אלמוות רבים אחרים. פ'ו שי ונו' וא רצו להזדווג אבל התביישו, ולכן טיפסו לפיסגת ההר ונשאו תפילה לשמים: "אם ברצונכם שנהיה איש ואשה, עשו שהאדים יתגבשו לערפל, ואם לא, שיתפזרו." ערפל כבד ירד מייד על ההר, והם הזדווגו ואחר־כך קלעו מניפה מעשב להסתיר את פניהם, מנהג שנשמר במקומות מסוימים עד היום, כפי שכותב מחבר 'ספר המוזריות' שחי לפני כאלף ומאה שנים.

אבל הרבה לפני שנקשרה בדמותו של פ'ו שי, מילאה נו' וא תפקיד חשוב בהחזרת הסדר הקוסמי, שהופרע מסיבה לא ברורה:

נו' וא מתקנת את השמים

לפני הרבה מאוד שנים קרסו ארבעת העמודים הגבוהים שעומדים בפינות הארץ ומחזיקים את השמים, והשמים נסדקו ונפרצו בועזוע הגדול. השמים לא יכלו לגונן על כל הדברים, והארץ לא יכלה לשאתם. אש גדולה פרצה ולא כבתה, ומים רבים שטפו את העולם, ואיש לא יכול היה לעצור אותם. יבולים הושמדו, בתים נהרסו, וחיות רעות ועופות דורסים טרפו זקנים וחלשים.

נו' וא מיהרה לאסוף אבנים מכל חמשת הצבעים, והתיכה אותן יחד, וסתמה בהן את החורים בשמים. היא קצצה את רגליו של הצב הענק וחיוקה בהן את העמודים, ובאפר הקנים שנשרפו באש הגדולה

השתמשה כדי לעצור את המים. וחוז' מזה היא הרגה את הדרקון השחור שאיים על תושבי אגן הנהר הצהוב.

וכשחזר הסדר על כנו, והמים ירדו, והחיות הרעות נעלמו מן הארץ, עלתה נו' וא לרקיע התשיעי במרכבה רתומה לשני צמדי דרקונים. ושם היא יושבת עד היום, כמעט בחשאי, לפעמים עוזרת לבני־אלמוות לעלות השמימה, ובעיקר שומרת על סודות השמים והארץ.

רבים מבבלבים סיפור זה עם סיפור אחר, שלפיו יש בעצם שמונה עמודים שתומכים בשמים, ואחד מהם נשבר, כמתואר להלן:

אחרי כמה מאות שנים של שלטון נאור מיסודם של פ'ו שי ונו' וא, הלך העולם והתקלקל, ויצורים משונים מילאו את הארץ. גא'וא יאנג - נינו ויורשו של הקיסר הצהוב - שלט אז באלים ובבני־האדם, וגם בגרמי השמים. מסיבה כלשהי הוא החליט לקבוע את השמש והירח והכוכבים בשמי הצפון, כך שאחדים סבלו מחום ולאחרים היה קר וחשוך.

גונג גונג, אל המים, יצור עם ראש אדם, שיער אדום, וגוף של נחש, צאצא של קיסר הלהבות, שאיתו נלחם הקיסר הצהוב על השליטה בעולם (אם כי יש אומרים שהוא לא היה אלא הפקיד האחראי על מפעלי המים בשירות הקיסר גא'וא) לא יכול היה לשאת עוד את שלטון היחיד השרירותי של גא'וא יאנג, וגייס נגדו כוחות שונים מבין האלים, החצי־אלים, השדים והמפלצות. הם נערכו מול צבאות הקיסר ליד הר נישא וצחית, שלא היה אלא אחד משמונת עמודי השמים.

גונג גונג ניגף בקרב, אבל בייאושו הטיח ראשו בעמוד; זה נבקע לשניים, והעולם הזדעזע. השמים נטו כלפי מטה והארץ כלפי מעלה, השמש והירח והכוכבים נקרעו ממקומם ונכנסו למסלוליהם המוכרים כיום, והם נעים תמיד ממזרח למערב, ואילו הנהרות זורמים לדרום־מזרח.

איי בני־האלמוות

הנהרות והנחלים והפלגים, וגם המים שבנהר השמים - הוא שביל החלב - זורמים כולם אל בור ענק בפאתי מזרח. זהו בור שאין לו תחתית, ולכן הוא לא מתמלא לעולם. חמישה הרים גדולים צפים על פניו, מאה וחמישים אלף קילומטר גובהו של כל הר, ומאה וחמישים אלף קילומטר היקפו. על ההרים צומחים עצי מרגליות רבייזופי, והציפורים ובעלי־החיים לבנים כשלג, ובני־האדם שחיים שם אוכלים מפרי עצי המרגליות ואינם מזדקנים ואינם מתים.

פעם לא היה להרים על מה לעמוד. הם צפו על המים, עלו בגאות וירדו בשפל, ובני־האלמוות חששו שיום אחד ייסחפו מערבה ולא יהיה להם איפה לחיות.

הם פנו לקיסר השמים, וזה ציווה על חמישה־עשר צבים ענקיים להוציא את ראשיהם מן המים ולשאת על גבם את ההרים. הצבים עשו כדבריו וחילקו ביניהם את העבודה לשלוש משמרות, כל אחת בת שש מאות אלף שנים.

בארץ הדרקונים חי ענק. יום אחד הוא הלך מזרחה, ואחרי כמה צעדים הגיע להרים של בני־האלמוות. הוא זרק חכה למים ודג שישה מהצבים הגדולים, שם אותם על גבו וחזר לארצו. שניים מההרים נסחפו צפונה וטבעו בים, ואיתם מיליונים מבני־האלמוות.

קיסר השמים כעס מאוד על מלך הדרקונים בגלל זה, ובמשך השנים הקטין את ארצו וקיצר בהדרגה את קומתם של התושבים שם. בזמנו של הקיסר פ'ו שי הם היתמרו עדיין לגובה של כמה מאות מטרים.

גא'ו יאנג מפריד בין השמים והארץ

הקיסר ג'א'ו יאנג, המוכר גם בשם ג'ואן שו', הוא גיבור של מיתוס הקשור בהפרדת השמים מן הארץ. אלא שלא כמו בסיפור על פאן גו, לא מדובר כאן בבריאת העולם, אלא בהפרדה בין עולם האלים ובני־

האלמוות לבין העולם של בני־האדם. עד אז היתה ככל הנראה תנועה חופשית בשני הכיוונים – אם כי יש הסבורים שרק יחיד־סגולה מבין בני־האדם, שאמאנים למשל, יכלו לעלות השמימה, וגם זה רק במובן מטאפורי – אבל הזיכרון המר של צ'ה יו (ראו להלן), שגייס את עם המִיָּאוּ למאבקו נגד הקיסר הצהוב, עומד כנראה ביסוד הסיפור הבא:

באמצע הישימון הגדול עומד הר השמש והירח, הוא ציר השמים. עליו יושב אל, שפניו פני אדם, אבל אין לו זרועות, ורגליו מקופלות לו על ראשו. זהו גָּאוּ יאנג, שבנו לְאוֹ־טוֹנג הוליד שני בנים, ג'וֹנג ולי. גָּאוּ יאנג (או אולי קיסר השמים המעורפל וחסר־הצורה) ציווה על ג'וֹנג לתמוך בשמים מעל, ועל לי ציווה לדחוף את הארץ למטה. ומתחת לארץ נולד יָה, שגר בקצה מערב ומפקח על תנועת השמש, הירח והכוכבים.

הטקסט לא לגמרי ברור, ואולי הכוונה בכלל להפרדה בין האחראים על התפילות לשמים לבין הממונים על הטקסים לאלוהויות האדמה; מכל מקום, גם אחרי ההפרדה הזאת התפתחה מערכת סבוכה של קשרים בין אלים לבין בני־אדם. דמויות היסטוריות נהפכו במרוצת השנים לאלים, בני־אלמוות גורשו מן השמים ארצה, והסולם, או העץ או ההר שמקשרים ביניהם, גדושים יצורי־כלאיים מופלאים – בין אדם, חיה ואל – בדרכם משם לפה וחזרה.